

УДК 811.16+811.124+811.161.2]:2(477.44-21)
DOI 10.35433/2220-4555.25.2026.fil-5

Олексій Павлюк,
доктор філософії в галузі богослов'я,
доцент кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
[ORCID: 0000-0002-9520-545X](https://orcid.org/0000-0002-9520-545X)
oleksii.pavliuk@vspu.edu.ua

Валентина Богатько,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
[ORCID: 0000-0002-3634-9488](https://orcid.org/0000-0002-3634-9488)
bogatkovalentina21@gmail.com

**СЛОВ'ЯНСЬКІ, ЛАТИНСЬКА ТА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНІ
МОВИ В ІСТОРИЧНІЙ ДИНАМІЦІ ПАРАФІЯЛЬНОГО МОВЛЕННЯ:
КОМУНІКАТИВНИЙ ПРОСТІР ПАРАФІЇ ПРЕСВЯТОЇ ТРИЦІ
М. ХМІЛЬНИКА В ДОБУ СВОБОДИ СОВІСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ
«ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ»**

У статті досліджено історичну динаміку функціонування слов'янських та латинської мов у комунікативному просторі парафії Пресвятої Трійці м. Хмільника в контексті доби свободи совісті крізь призму вивчення дисципліни «Історія української літературної мови». Наукова розвідка ґрунтується на поєднанні методів історичної лінгвістики, соціолінгвістики та культуролінгвістики. На основі архівних матеріалів, богослужбових книг, парафіяльної бібліотеки, католицьких масмедіа, меморіальних написів та усних свідчень парафіян і духовенства реконструйовано етапи формування багатомовного середовища громади від дорадянського періоду до сучасності. Проаналізовано трансформацію мовних кодів (латинського, польського та українського) в літургійній, катехитичній, освітній і медійній практиках, а також їхні комунікативні та символічні функції від дорадянського періоду до сучасності крізь призму концепції «Історії української літературної мови». Виокремлено етапи трансформації лінгвального середовища: від панування латини та польської мови як етноконфесійних маркерів до утвердження української мови як домінантного комунікативного коду в умовах релігійної свободи після 1991 року. Обґрунтовано, що сучасний етап розвитку парафії характеризується утвердженням української мови як основного комунікативного коду; збереженням латини як знакової

універсальної католицької традиції та польської мови як маркера історичної й етноконфесійної пам'яті. Особливу увагу приділено ролі парафіяльної бібліотеки та католицьких масмедіа у формуванні мовної ідентичності вірних.

З'ясовано, що багатомовність у комунікативному просторі парафії постає не лише як історична спадщина, а як динамічна культурна практика, що формує сучасну римо-католицьку ідентичність та має важливий освітній потенціал для вивчення «Історії української літературної мови».

Доведено, що вивчення історії мови через призму церковно-релігійного дискурсу сприяє формуванню історичної свідомості майбутніх учителів-словесників та глибшому розумінню мови як носія культурної пам'яті в контексті європейської інтеграції.

Ключові слова *Римо-Католицька Церква, історія мови, мовна ідентичність, сакральний дискурс, багатомовність, мовна динаміка, латинська мова, слов'янські мови, свобода совісті, культурна пам'ять.*

Oleksiy Pavlyuk, Valentyna Bohatko. Języki słowiańskie, łacina oraz ukraiński język literacki w dynamice historycznej komunikacji parafialnej: przestrzeń komunikacyjna parafii Trójcy Świętej w Chmielniku przez pryzmat „Historii ukraińskiego języka literackiego”

W artykule zbadano historyczną dynamikę funkcjonowania języków słowiańskich oraz łaciny w przestrzeni komunikacyjnej parafii pw. Trójcy Świętej w Chmielniku w kontekście epoki wolności sumienia, widzianą przez pryzmat dyscypliny „Historia ukraińskiego języka literackiego”. Badania naukowe oparto na połączeniu metod lingwistyki historycznej, socjolingwistyki oraz kulturologistyki. Na podstawie materiałów archiwalnych, ksiąg liturgicznych, zasobów biblioteki parafialnej, katolickich środków masowego przekazu, inskrypcji memoratywnych oraz świadectw ustnych parafian i duchowieństwa zrekonstruowano etapy kształtowania się wielojęzycznego środowiska wspólnoty od okresu przedśowieckiego do współczesności. Przeanalizowano transformację kodów językowych (łacińskiego, polskiego i ukraińskiego) w praktykach liturgicznych, katechetycznych, edukacyjnych i medialnych, a także ich funkcje komunikacyjne i symboliczne w świetle koncepcji „Historii ukraińskiego języka literackiego”. Wyodrębniono etapy transformacji środowiska lingwalnego: od dominacji łaciny i języka polskiego jako markerów etnokonfesyjnych do ugruntowania się języka ukraińskiego jako dominującego kodu komunikacyjnego w warunkach wolności religijnej po 1991 roku. Wykazano, że współczesny etap rozwoju parafii charakteryzuje się utrwaleniem języka ukraińskiego jako głównego narzędzia komunikacji, przy zachowaniu łaciny jako znaku uniwersalnej tradycji katolickiej oraz języka polskiego jako markera pamięci historycznej i etnokonfesyjnej. Szczególną uwagę zwrócono na rolę biblioteki parafialnej oraz katolickich mediów w kształtowaniu tożsamości językowej wiernych.

Ustalono, że wielojęzyczność w przestrzeni komunikacyjnej parafii jawi się nie tylko jako dziedzictwo historyczne, lecz jako dynamiczna praktyka kulturowa, która kształtuje współczesną tożsamość rzymskokatolicką i posiada istotny potencjał edukacyjny dla studiów nad „Historią ukraińskiego języka literackiego”.

Udowodniono, że badanie historii języka przez pryzmat dyskursu kościelno-religijnego sprzyja kształtowaniu świadomości historycznej przyszlých nauczycieli filologów oraz głębszemu rozumieniu języka jako nośnika pamięci kulturowej w kontekście integracji europejskiej.

Słowa kluczowe: *Kościół Rzymskokatolicki, historia języka, tożsamość językowa, dyskurs sakralny, wielojęzyczność, dynamika językowa, łacina, języki słowiańskie, wolność sumienia, pamięć kulturowa.*

Oleksiy Pavlyuk, Valentyna Bohatko. Slavic, Latin, and Ukrainian Literary Languages in the Historical Dynamics of Parish Speech: the Communicative Space of the Holy Trinity Parish in Khmilnyk through the Prism of the «History of the Ukrainian Literary Language».

The article examines the historical dynamics of the functioning of Slavic and Latin languages within the communicative space of the Parish of the Holy Trinity in the city of Khmilnyk in the context of the era of freedom of conscience, viewed through the lens of the «History of the Ukrainian Literary Language» discipline. The study is based on an interdisciplinary combination of methods from historical linguistics, sociolinguistics, and cultural linguistics. Drawing on archival materials, liturgical books, the parish library, Catholic mass media, memorial inscriptions, and oral testimonies of parishioners and clergy, the stages of the formation of the parish's multilingual environment from the pre-Soviet period to the present are reconstructed. The transformation of linguistic codes (Latin, Polish, Russian, and Ukrainian) in liturgical, catechetical, educational, and media practices is analyzed, along with their communicative and symbolic functions from the pre-Soviet period to the present, through the conceptual framework of the History of the Ukrainian Literary Language. The stages of transformation of the linguistic environment are identified, ranging from the dominance of Latin and Polish as ethno-confessional markers to the establishment of Ukrainian as the dominant communicative code under conditions of religious freedom after 1991. It is substantiated that the current stage of the parish's development is characterized by the affirmation of Ukrainian as the main communicative code, while preserving Latin as a symbolic universal Catholic tradition and Polish as a marker of historical and ethno-confessional memory. Particular attention is paid to the role of the parish library and Catholic mass media in shaping the linguistic identity of the faithful.

It is determined that multilingualism in the communicative space of the parish emerges not only as a historical legacy but also as a dynamic cultural practice that shapes contemporary Roman Catholic identity and possesses significant

educational potential for studying the «History of the Ukrainian Literary Language» discipline. The study demonstrates that exploring language history through the prism of church and religious discourse contributes to the formation of historical consciousness among future teachers of language and literature and fosters a deeper understanding of language as a bearer of cultural memory in the context of European integration.

Key words: *Roman Catholic Church; history of language; linguistic identity; sacred discourse; multilingualism; linguistic dynamics; Latin language; Slavic languages; freedom of conscience; cultural memory.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Історична багатомовність у церковних спільнотах є одним із ключових чинників формування духовної культури та комунікативної ідентичності релігійних громад. Як зазначає Ю. Шевельов, мовна практика завжди відображає не лише комунікативні потреби, але й культурно-історичні процеси, що визначають розвиток суспільства [15, с. 5–7]. У добу свободи совісті, яка настала після розпаду радянської системи, парафії отримали можливість відновлювати традиційні мовні коди, поєднувати сакральні та національні мовні практики, а також інтегрувати в глобальний релігійний простір. Це явище відповідає тенденціям, описаним у працях П. Бурдье, де мову автор розглядає як інструмент символічної влади та соціальної інтеграції [19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сакральна лексика та багатомовність релігійного середовища належать до актуальних об'єктів сучасних досліджень з історії української літературної мови. Релігійна термінологія осмислюється як динамічний компонент мовної системи, що відображає зміну культурних і комунікативних кодів та виконує важливу роль у формуванні національно-релігійної ідентичності. У працях В. Німчука сакральна лексика розглядається в контексті становлення української писемної традиції та впливу церковної культури на розвиток літературної мови [10]. Перекладознавчий аспект, зокрема вплив перекладів богослужбових текстів на процес унормування української літературної мови, ґрунтовно розроблений у працях Т. Шмігера [28].

Лексикографічні та термінологічні проблеми сакрального мовлення висвітлено в наукових розвідках Н. Пуряєвої [11], а стилістичний потенціал релігійної лексики аналізується в працях Н. Піддубної. Практичний вимір функціонування мови в католицькому середовищі, передовсім роль латинської та польської мов у парафіяльному житті, відображено в «Польсько-українському словнику релігійних термінів» Я. Пиля, що корелює з дослідженнями багатомовності локальних парафіяльних спільнот.

Водночас комплексні студії історичної динаміки співіснування слов'янських, латинської та української літературних мов у конкретному

парафіяльному просторі залишаються недостатньо представленими, що зумовлює актуальність аналізу комунікативного середовища парафії Пресвятої Трійці м. Хмільника.

Мета статті полягає у висвітленні історичної динаміки використання слов'янських та латинської мов у комунікативному просторі парафії Пресвятої Трійці м. Хмільника в умовах свободи совісті та у визначенні освітнього значення дисципліни «Історія української літературної мови» для формування професійної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури.

Завдання передбачають:

- ✓ окреслити історичні етапи функціонування багатомовності в церковному житті;
- ✓ визначити комунікативні та символічні функції слов'янських і латинської мов у богослужбовій практиці;
- ✓ проаналізувати взаємодію мовних кодів у контексті культурної та релігійної ідентичності громади;
- ✓ виявити вплив свободи совісті на мовну політику парафії;
- ✓ показати значення вивчення дисципліни «Історія української літературної мови» як чинника усвідомлення історичної тяглості мовних процесів та їхню ролі у формуванні духовної культури й національної ідентичності майбутніх педагогів.

Методологічна основа дослідження опирається на поєднання історичної лінгвістики, яка дозволяє реконструювати етапи розвитку мовних практик, соціолінгвістики, що аналізує мовну поведінку та комунікативні стратегії парафіян, культуролінгвістики, яка виявляє символічні та ціннісні аспекти використання мов у сакральному просторі, а також аналізу церковних текстів, що відображають мовну динаміку. Такий комплексний підхід дозволяє розглядати мовну ситуацію не лише як комунікативний феномен, але й як культурно-історичну практику, що формує ідентичність громади.

Джерельну базу становлять *архівні матеріали* парафії та місцевих церковних інституцій, *богослужбові книги та літургійні тексти, пісенники й молитовники, епітафії та інші пам'ятні написи, катехитична література*, а також *усні свідчення парафіян та духовенства*. Поєднання письмових і усних джерел дозволяє відтворити цілісну картину мовної динаміки, оскільки мова функціонує одночасно як текст і як живий комунікативний процес.

Дослідження історичної динаміки функціонування слов'янських та латинської мов у парафії Пресвятої Трійці м. Хмільника опирається на багатозарову джерельну базу, що охоплює як письмові, так і усні свідчення. Релігійний дискурс потребує комплексного аналізу, де поєднуються текстові джерела та живі комунікативні практики.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування етноконфесійного ландшафту Хмільника

відбувалося в контексті загальнодержавних процесів Речі Посполитої. Надання місту Магдебурзького права в 1448 році королем Казимиром Ягеллончиком заклало підґрунтя для інтенсифікації міського життя та консолідації католицької спільноти. Побудова костелу Пресвятої Трійці у 1603 році стала інституційним завершенням формування римо-католицької громади, яка генетично була пов'язана з польською етнічною меншиною – «католиками від хрещення» [24, с. 589].

Польська мова протягом тривалого часу (XVII – початок ХХст.) виконувала функцію доміантної мови внутрішньо парафіяльної комунікації. Це зумовлювалося безперервною присутністю польськомовного кліру, який забезпечував не лише літургійну, а й адміністративно-пастирську діяльність. Етномовний простір парафії виходив за межі сакральної споруди: польська мова активно функціонувала в освітній сфері, зокрема в мережі початкових парафіяльних шкіл, що діяли на Поділлі до кінця 1920-х років [8, с. 8]. У такий спосіб польська етнічна присутність виступала ключовим стабілізуючим чинником збереження мовної традиції в умовах полікультурного прикордоння.

Історична ретроспектива функціонування мов у католицькому просторі демонструє поступовий перехід від монолітності латини до лінгвістичного плюралізму. Латинська мова, яка в західній традиції символізувала універсальність та єдність Церкви, залишалася офіційною мовою літургії до середини ХХ століття. Проте ще рішення Тридентського собору (1545–1563), попри збереження латини як сакрального еталона, санкціонували елементи народних мов у формі пастирських роз'яснень та повчань [25, с. 86]. У контексті подільських парафій XVII ст., як зазначає Я. Фіялек, польська мова інтегрувалася в латиномовне богослужіння через паралітургійні практики: побожні пісні, молитви та проповіді [21, с. 174].

Зміна державно-політичного статусу регіону після 1793 року (входження до складу Російської імперії) радикально змінила умови функціонування парафії. Процес трансформації мовних практик відбувався під впливом декількох факторів:

✓ *політичні репресії та міграції*: поразки Листопадового (1830–1831) та Січневого (1863–1864) повстань призвели до еміграції польської еліти та інтелігенції. Показовим є приклад родини Ігнація Падеревського, майбутнього прем'єра Польщі, тісно пов'язаною з хмільницькою парафією [26, с. 4–5].

✓ *адміністративний тиск*: політика російського самодержавства була спрямована на нівелювання католицької ідентичності шляхом примусової русифікації діловодства та економічного обмеження прав Католицької Церкви [12].

✓ *лібералізація та диференціація*: Указ про віротерпимість від 17 квітня 1905 року став поворотним моментом, що дозволив легалізувати перехід до католицизму осіб «руського» походження.

Це спричинило дифузію української та російської мов у традиційне польсько-латинське середовище. Прикладом цього є поява у 1908 році часопису «*Vera и жизнь*» [12], що засвідчило формування запиту на російськомовну католицьку комунікацію і детермінувало подальшу складну трансформацію лінгвального простору парафії Пресвятої Трійці у ХХ столітті. Використання української мови в середовищі Католицької Церкви в Україні у другій декаді ХХ століття дослідник А. Божук ілюструє прикладом програмного документа – листа «*До селян та міщан українців римо-католицької віри. Лист від українців-католиків з Києва*». Його авторами були члени Київської громади українців-католиків польського походження, зокрема В'ячеслав Липинський, Людвіг Седлецький, Францішка Вольська та інші. У листі автори наголошували, що належність до римо-католицької віри, яка утвердилася на українських землях ще в період Великого князівства Литовського, не є тотожною належності до польської нації [3; пор. 9]. У тексті міститься заклик до імплементації української мови в релігійне життя «вільної України», що мало б замінити домінуючу на той час польську мову, яка була панівною і в межах «парафії Пресвятої Трійці Літинського повіту» [9, с. 15].

Попри загальнонаціональні дискусії, мовне середовище парафії Пресвятої Трійці в 1920–1930-х рр. залишалося консервативним. У 1920-х рр. у Хмільнику продовжувала функціонувати польська школа, де навчалися діти як польського, і українського походження. Така освітня політика радянської влади була зумовлена політикою коренізації – залучення національних еліт до керівництва та надання офіційного статусу їхнім мовам задля посилення радянської влади на місцях. Радянська влада в цьому рішенні керувалася прагненням інтегрувати комуністичну ідеологію в навчальні програми національних меншин (поляків, євреїв, українців) [29, с. 135, 147].

Системні релігійні переслідування призвели до деструкції інституційної структури церкви: у 1920-х рр. парафія у Хмільнику залишилася без постійного душпастиря [20, с. 226–227], а в період з 1937 по 1968 рр. храм Пресвятої Трійці був офіційно закритий і майже не використовувався за призначенням [30, с. 152]. Паралельно, до середини 1930-х рр., відбулася ліквідація польських освітніх осередків у місті та навколишніх селах [31].

В умовах відсутності кліру та репресивної політики радянської влади формою збереження релігійної та етнічної ідентичності стали молитовні групи – «гуртки живого розарію» (*kola różańcowe*). Організаційна структура таких груп передбачала участь до 45 осіб (три підгрупи по 15 осіб), що забезпечувало безперервність молитовної практики. Молитва польською мовою виконувала функцію духовного та етнокультурного консолідатора спільноти. Варто зауважити, що участь у таких об'єднаннях ставала підставою для кримінального переслідування та засудження вірян радянськими репресивними органами [6, с. 152].

Новий етап у житті парафії розпочався в 1968 році з призначенням настоятеля Яніса Крапаніса, латвійця за походженням [6, с. 161]. Практика призначення священнослужителів з інших союзних республік була частиною стратегії радянської влади щодо нівелювання впливу етнічних громад. Літургійна та катехитична діяльність у цей період здійснювалася в межах мовної компетенції священника та вірян – переважно польською та російською мовами. Для забезпечення навчального процесу, за дорученням настоятеля, світські катехити готували конспекти та навчали дітей і дорослих основам віри, послуговуючись доступним лінгвістичним ресурсом (польською, російською та українською мовами) [1, с. 66]. Водночас до кінця 1980-х рр. Святе Письмо та богослужбова література в парафії представлені лише російською та польською мовами, що суттєво обмежувало можливості повноцінного функціонування української мови в сакральному просторі римо-католицької громади [1, с. 59].

Фундаментальними подіями для відновлення життєдіяльності Католицької Церкви в Україні стало відновлення її церковної структури 16 січня 1991 року і прийняття Закону Про свободу совісті та релігійні організації від 23 квітня 1991 року, що започаткувало новий період інституційного та духовного розвитку римо-католицьких громад [4, с. 6]. Парафія Пресвятої Трійці в м. Хмільнику організаційно увійшла до складу Кам'янець-Подільської дієцезії, яка на той час була найбільшою за територією католицькою єпархією країни. До 2002 року її юрисдикція охоплювала дев'ять областей України та АР Крим, а очолював дієцезію єпископ Ян Ольшанський [27, с. 406].

Специфіка мовної політики цього періоду обумовлювалася двома чинниками: значною часткою російськомовного населення в межах дієцезії; гострим дефіцитом місцевого українськомовного кліру в першій половині 1990-х років.

Становлення національної церковної ідентичності тісно пов'язане з розвитком релігійної освіти. У 1991 році за ініціативи єпископа Яна Ольшанського в м. Городок відкрито Вищу духовну семінарію Святого Духа, що створило базу для підготовки україномовних кадрів [4, с. 31].

Процес переходу на українську мову в Хмільнику пройшов через кілька етапів:

✓ *період служіння о. Леоніда Дубравського (1983–1993):* через відсутність українськомовних аналогів настоятель ініціював видання катехитичної літератури російською мовою (*Краткий катехизис, 1991; Молитвенник, 1991; Что должен знать каждый христианин, 1991*), що відображало тодішню мовну ситуацію.

✓ *період служіння громадянина Польщі о. Юзефа Кандефера (1993–2006):* служіння запрошених священників із Польщі відбувалося на тлі поступової появи перших випускників Городоцької семінарії, які з 1998 року почали працювати на парафії як вікарії (помічники настоятеля).

✓ *сучасний етап (з 2006 р.):* перехід адміністративних та пастирських функцій до священників, які є громадянами України, закріпив статус української мови як домінантної в житті громади.

Реконструкція мовних трансформацій у громаді стала можливою завдяки опрацюванню архівних документів та книжкового фонду парафіяльної бібліотеки. Ці джерела фіксують складний процес взаємодії латинської, польської, російської та української мов у літургійному та адміністративному просторі. Як зазначає Ю. Шевельов, саме архівні джерела є ключовим інструментом для розуміння мовних зсувів у релігійному середовищі [15, с. 9]. Аналізуючи *богослужбові книги*, звертаємо увагу на те, що латинська мова зберігає сакральну функцію, тоді як слов'янські (польська, російська й українська) поступово стає основною мовою проповідей та катехизації. Її використовують у вибраних частинах літургії, що відповідає тенденціям багатомовного богослужіння. Згідно з документами Другого Ватиканського Собору (1962–1965 рр.), зокрема Конституцією про Святу Літургію (*Sacrosanctum Concilium*, 1963), розпочато курс на впровадження національних мов у богослужіння. Проте в парафії м. Хмільника латина залишалася основною мовою літургії до початку 1970-х років, що пояснюється відсутністю адаптованих перекладів та інертністю літургійної практики в умовах радянської ізоляції. Упровадження реформ II Ватиканського Собору в парафії маркується появою першого видання реформованого Римського Месалу (1970 р., видавництво *Editions du Dialogue*). Примірник невдовзі потрапив до Хмільника й зберігається в парафії до сьогодні. Післяватиканський Римський Месал польською мовою виходив у 1970, 1975 та 2002 роках; до цих видань належать також виправлені редакції, зокрема 2008 року [28, с. 131].

Протягом 1970–1990-х років парафіяльна бібліотека активно поповнювалася польськомовними текстами, серед яких:

✓ *богослужбові книги:* *Modlitwa powszechna*, 1970; *Lekcjonarz* (1974, 1991), *Agenda liturgiczna* (1981).

✓ *обрядові тексти:* чини хрещення, миропомазання, вінчання та поховання, адаптовані до традицій польських дієцезій (*Obrzędy chrztu dzieci*, 1972; *Obrzędy bierzmowania*, 1974; *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, 1974; *Obrzędy bierzmowania według Pontyfikatu Rzymskiego*, 1975; *Obrzędy pogrzebu: dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, 1977, 1991; *Sakramenty chorych: obrzędy i duszpasterstwo*, 1978, 1980, 1998; *Obrzędy pokuty: dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, 1981, 1996).

У радянський період та на початку незалежності російська мова в парафії відігравала роль «мови порозуміння». Наявність російськомовних видань (*Чин Мессы*, 1979; *Лекціонарий*, 1993; *Малый Римский служебник*, 1990) дозволяла зробити літургію доступною для мешканців міста-курорту, де російська мова панувала в публічному просторі. На початковому етапі реформ російськомовні

тексти сприймалися як крок до демократизації богослужіння, проте згодом вони почали втрачати актуальність.

Українськомовні переклади літургійних книг починають активно з'являтися після проголошення незалежності України. Відновлення та кодифікація української церковно-обрядової термінології стає стратегічним завданням сучасної лінгвістики, оскільки це сприяє повноцінному функціонуванню української мови як національного ідентифікатора в усіх сферах суспільного життя [11, с. 274]. Еволюція мовної ситуації в парафії Пресвятої Трійці (м. Хмільник) з початку 1990-х років відображає загальноукраїнські тенденції поступової інкультурації та утвердження української мови в римокатолицькому богослужінні. Процес формування багатомовного літургійного середовища наприкінці ХХ століття пройшов шлях від трилінгвізму (польська, російська, українська) до переважання державної мови з локальним збереженням польської як мови етнічної ідентичності. З початку 1990-х років тримовність була звичайною практикою парафіяльного життя. Проте з часом спостерігається поступова маргіналізація російської та польської мов на користь української.

Польська мова до 2018 року зберігала сталі позиції в ранковому блоці богослужінь (понеділок, середа, п'ятниця, неділя). На сучасному етапі використання польської мови зумовлене діяльністю ГО «Хмільницька міська спілка поляків ім. Владислава Реймонта» (засн. 1999 р.). Завдяки освітнім і культурним програмам спільноти, літургія польською мовою проводиться за попередньою домовленістю з настоятелем для задоволення духовних потреб польської етнічної меншини [5].

Українська мова, початково закріпившись у графіку вечірніх літургій (вівторок, четвер, субота), поступово реципіювала функції головної літургійної мови, що корелює з появою офіційних перекладів богослужбових книг.

Ключовим чинником мовної трансформації літургійного життя є наявність кодифікованих літургійних текстів. Канонічні норми Католицької Церкви дозволяють звершення таїнств лише тими мовами, якими офіційно видана богослужбова література. Потрібно тут виокремити Святе Письмо, яке було перекладене з оригінальних мов вінничанином Іваном Хоменком і видане в 1963 році було до 2020 року єдиним українськомовним варіантом Біблії згідно з католицьким біблійним каноном [13]. Порівняльний аналіз появи українськомовних видань свідчить про системне витіснення польських та російських аналогів (див. Табл. 1).

Незважаючи на процеси вернакуляризації (переходу на народні мови), латина використовується в парафіяльній практиці як мова «сакральної формули» [18]. Вона функціонує в урочистих гімнах (наприклад, *Te Deum*) та окремих піснеспівах, що зафіксовано в актуальних молитовниках.

Таблиця 1.

Хронологія видання богослужбової літератури за мовними сегментами

Польська мова	Російська мова	Українська мова
<i>Mszal rzymski łacińsko-polski</i> , 1970	<i>Чин Мессы</i> , 1979; <i>Малый Римский служебник</i> , 1990	<i>Римський Месал</i> , 2005
<i>Modlitwa powszechna</i> , 1970		<i>Вселенська молитва</i> , 2004
<i>Lekcjonarz</i> , 1972	<i>Лекціонарий</i> , 1993	<i>Лекціонарій</i> , 1997
<i>Obrzędy chrztu dzieci</i> , 1972		<i>Обряди хрещення дітей</i> , 2002
<i>Obrzędy bierzmowania</i> , 1974		<i>Обряди Конфірмації</i> , 2003
<i>Obrzędy sakramentu małżeństwa</i> , 1974		<i>Обряди Таїнства шлюбу</i> , 2000
<i>Obrzędy pogrzebu</i> , 1977		<i>Обряди похорону</i> , 2003
<i>Sakramenty chorych i duszpasterstwo</i> , 1978		<i>Обряди Єлеопомазання і пастирства хворих</i> , 2007
<i>Agenda liturgiczna</i> , 1981		<i>Літургійна агенда</i> , 1995
<i>Obrzędy pokuty</i> , 1981		<i>Обряди Покаяння</i> , 2008
<i>Liturgia godzin</i> , 1982–1988		<i>Літургія годин (скорочена версія)</i> , 2007

Окремим епізодом в історії парафії стала спроба ревіталізації латинської літургії після оприлюднення *motu proprio "Summorum Pontificum"* Папи Бенедикта XVI (2007 р.). У 2010 році було впроваджено практику відправлення Меси латинською мовою по п'ятницях, для чого було підготовлено відповідні дидактичні матеріали для вірян. Проте ця ініціатива тривала лише кілька місяців і була припинена через низький рівень зацікавленості парафіян, що призвело до заміни латинських богослужінь на українськомовні [5].

Літургійні пісенники та молитовники є також важливими джерелами для реконструкції живої мовної практики парафіяльної спільноти, оскільки відображають динаміку мовних змін у сакральному просторі. У сучасній практиці парафії Пресвятої Трійці домінує українська мова літургійного співу, водночас латинські гімни зберігають виразну символічну та ідентифікаційну функцію. Багатомовні пісенні практики формують своєрідне мовне різнобарв'я, у межах якого кожна мова виконує окреслену комунікативну та культурну роль.

Динаміка публікацій молитовників і пісенників у Кам'янець-Подільській дієцезії за останні 35 років наочно ілюструє мовну еволюцію регіону. Центральне місце в літургійному та приватному житті вірян посідає «Християнський молитовник» (видавництво *Clara Studio*, Вінниця), що безперервно видається та оновлюється з 1997 року. Це українськомовне видання інтегрує щоденні молитви, короткий катехизм, порядок Святої Літургії римського обряду та церковні гімни.

З 1995 року в дієцезії опубліковано низку пісенників, серед яких «Християнський пісенник» (1995), «Тобі співаю, Господу!» (1998), *Laudate Dominum* (2004, 2012, 2021), «З Марією в дорозі» (2000). Основним пісенником Кам'янець-Подільської дієцезії вважають *Laudate Dominum*, який має три основні редакції. Порівняльний аналіз видань 2004 року (541 пісня) та 2021 року (1057 пісень) засвідчує суттєву редукцію кількості пісень російською мовою – з 79 до 4, а кількість латиномовних гімнів зростає з 18 до 20, що дозволяє зафіксувати чіткі кількісні зміни в мовному складі – радикальну редукцію російськомовного контенту на тлі стабільного збереження латини та загального розширення українськомовного корпусу текстів.

Окремий пласт становлять збірки колядок і щедрівок, опубліковані за ініціативи керівника дієцезії єпископа Леона Дубравського (2002–2025 рр.). Аналіз видань «Колядки» та «Колядки і щедрівки» (2017) демонструє, що тут окрім української використовувалися латинська (1/74 *Колядки*, 1/60 *Колядки і щедрівки*), російська (5/74 *Колядки*, 5/60 *Колядки і щедрівки*, 2017), польська (26/74 *Колядки*, 18/60 *Колядки і щедрівки*, 2017) мови, що зумовлено історико-культурними особливостями регіону. Водночас після початку повномасштабної війни у виконанні репертуару спостерігається тенденція до редукції російської мови та поступового зменшення частки польськомовних текстів, що корелює зі скороченням кількості парафіян – носіїв польської мови.

Особливий науковий інтерес викликає практика *транслітерації* польських текстів кирилицею. Це явище виникло як адаптивний механізм за умов відсутності уніфікованих українських перекладів. Прикладом такої практики є «Літургія годин за померлих».

Нижче наведено компаративний аналіз фрагмента Псалма 90:

Польський варіант [5, с. 3]	Транслітерований варіант [17, с. 2]	Варіант в українській адаптації [16, с. 708]
Psalm 90, 1–4 Panie, Ty dla nas byłeś ucieczką, z pokolenia na pokolenie. Zanim narodziły się góry, Nim powstał świat i ziemia,	Псалъм 90, 1–4 Панє, Ти для нас билєшь учечко, З поколеня на поколенє. Занім народжили ше гури, Нім повстал шьвят і жемя,	Псалом 90, 1–4 З роду в рід, о Господи, Ти був для нас притулком. Перш ніж постали гори

<p>Od wieku po wiek Ty jesteś Bogiem. Obracasz w proch człowieka I mówisz: „Wróćcie synowie ludzcy”. Bo tysiąc lat w Twoich oczach Jest jak wczorajszy dzień, który minął albo straż nocna.</p>	<p>Од веку по век Ти єстєшь Богєм. Обрацаш в прох чловека І мувіш : «врацайче синове людзци». Бо тишьонц лят в Твоїх очах Єст як вчорайши джень, ктури мінол альбо страж ночна.</p>	<p>І були створені Земля і Всєсвіт, Від віку й до віку Ти – Бог. Ти повертаєш людину в порох І кажєш: «Поверніться, людські сини!» Адже в Твоїх очах тисяча років – Як учорашній день, що минув, – як нічна сторожа.</p>
---	---	--

Ця форма дозволяє зберігати традиційну мелодику польського співу для хористів та парафіян, які не володіють латиницею, проте ідентифікують себе з цією літургійною традицією.

Роль катехитичних текстів у формуванні мовної ідентичності церковної спільноти є визначальною. Якщо в 1991 році в парафії переважали російськомовні матеріали («Краткий катехизис», «Молитвенник», «Что должен знать каждый христианин», 1991), то вже з 1995 року, з появою посібника «Будеш про це розповідати своїм дітям» (переклад зі словацької), ситуація докорінно змінилася.

Важливим етапом інституціоналізації українськомовної катехизації стало започаткування з 1992 року катехитичних курсів у місті Городок Хмельницької області за сприяння керівника єпископа Яна Ольшанського. Ці курси згодом трансформувалися в Інститут релігійних наук (1998), у межах якого на початку 2000-х років підготовлено перших магістрів-катехитів і створено катехитичні матеріали українською мовою [2, с. 5]. Саме вони забезпечили реалізацію повноцінної програми релігійного навчання українською мовою в парафіях Кам'янець-Подільської дієцезії, зокрема в Хмільнику.

Важливим осередком мовної соціалізації парафіян упродовж десятиліть залишався парафіяльний магазин і бібліотечний фонд, де через доступну релігійну літературу та періодику також формувалася мовна ідентичність вірних. У перше десятиліття після відновлення свободи совісті в межах Кам'янець-Подільської дієцезії, територія якої простягалася від Кам'янця-Подільського до Севастополя, панували переважно російськомовні та польськомовні видання. Зі зміною суспільно-політичного контексту та розширенням національного католицького книговидавництва поступово зростала частка українськомовної літератури, що зумовило переорієнтацію мовного репертуару парафіяльних бібліотек.

Особливу роль у конструюванні мовної ідентичності вірних у період релігійної свободи відіграли українськомовні католицькі масмедіа, представлені в парафіях у друкованому форматі, зокрема: *Ave Maria* (1992–2004), *Християнське слово* (1992–2008), *Парафіяльна газета* (1993–2008), *CREDO* (1992–2014), *Посланець Божого Милосердя* (від 1995), *Слово між нами* (від 1996), *Водограй* (від 2001), *Розарій* (від 2007), *Католицький вісник* (2008–2016), *Immaculata* (від 2020), *Любіть одне одного* (польською, російською та українською мовами, 1991–2022).

Новий етап мовної присутності пов'язаний із цифровізацією католицького медіапростору. Від 2009 року часопис *CREDO* функціонує в інтернет-форматі, маючи українську та польську версії сайту й українськомовний YouTube-канал. З 2010 року в Україні розпочало мовлення «Радіо Марія» як частина міжнародної мережі католицьких радіостанцій, а з 2011 року – «Католицьке телебачення Віковічного Слова» (EWTN), що входить до глобальної телевізійної мережі, заснованої в США 1980 року [7]. Отже, сучасний комунікативний простір Римо-Католицької Церкви в Україні дедалі більше наповнюється українськомовним контентом, який виконує не лише інформативну, а й ідентифікаційну функцію, сприяючи формуванню моделі українськомовного римо-католика.

Епітафії та інші *пам'ятні тексти* демонструють поєднання української та інших мов, що відображає культурну пам'ять громади. Латинські написи трапляються рідше, але вони підкреслюють універсальний характер католицької традиції.

Дослідниця надмогильних написів XIX століття на католицьких цвинтарях Поділля О. Гаврилюк фіксує наявність польськомовних епітафій на так званому «старокатолицькому» кладовищі в Хмільнику [22, с. 52]. Це кладовище, яке нині є частиною *Новоміського* цвинтаря, функціонує як місце поховання етнічних поляків і католиків щонайменше з XIX століття. Водночас поховання католиків і осіб польського походження здійснюються також на інших п'яти кладовищах міста, які не мають статусу католицьких [14]. У зв'язку з цим дослідження польськомовних надгробків XX–XXI століть охоплює значно ширший сакральний простір і виходить за межі одного конфесійно окресленого некрополя.

Не аналізуючи кількісне співвідношення мов, а зосереджуючись лише на факті їхнього використання, можна констатувати, що на цвинтарях Хмільника зафіксовано надгробні написи російською, українською та польською мовами. Якщо упродовж останніх років спостерігається майже повне зникнення російської мови з нових надгробних знаків, то польська мова продовжує функціонувати як маркер етнічної та конфесійної ідентичності. Це підтверджують, зокрема, написи на сучасних могилах парафіянки та засновниці громадської організації *Хмільницької міської спілки поляків ім. Владислава Реймонта* Галини Брильянт (1951–2011) на *Соколівському*

цвинтарі, а також двомовна (українсько-польська) епітафія парафіянки й етнічної польки Броніслави Шуберт (1935–2023) на кладовищі по вулиці Чайковського.

Окрему групу меморіальних текстів становлять пам'ятні дошки, виконані польською та українською мовами. Вони розміщені на будівлі громадської організації *Хмільницької міської спілки поляків ім. Владислава Реймонта* (на честь Галини Брильянт) та в костелі Пресвятої Трійці – на вшанування охрещеного в костелі Ігнація Яна Падеревського (1860–1941). Також біблійні цитати польською мовою інтегровані в архітектурний ансамбль храму та прилеглої території, виконуючи функцію символічного нагадування про історичну наявність польськомовної католицької спільноти.

Отже, цвинтарний простір Хмільника постає як своєрідний «мовний архів» парафіяльної історії, у якому нашаровуються різночасові мовні коди. Польськомовні надробки слугують маркерами тривалої присутності польської етнічної групи, російськомовні написи ХХ століття відображають специфіку радянського періоду, а сучасні українськомовні епітафії засвідчують зміну мовної домінанти та формування нової парафіяльної ідентичності в умовах незалежної України.

Усні свідчення підтверджують, що українська мова є основним комунікативним кодом, польська – символом традиції, а латина – знаком універсальної єдності [5]. У такий спосіб *джерельна база* демонструє багатшаровість мовних практик парафії Пресвятої Трійці, а їхній аналіз підтверджує, що багатомовність є не лише історичною спадщиною, але й сучасним інструментом комунікативної та культурної інтеграції.

Історична динаміка мовного життя парафії Пресвятої Трійці в Хмільнику відображає ширші процеси розвитку церковної багатомовності в Україні. Мовна практика в релігійних громадах завжди була маркером культурної ідентичності та соціальної інтеграції. У випадку Хмільника ми можемо виокремити кілька етапів.

✓ *Дорадянський період*

У дорадянську добу мова виконувала функцію сакрального коду, що забезпечував тяглість традиції та єдність церковної спільноти. Латинська мова була символом універсальності католицької традиції та використовувалася в літургійних текстах, гімнах і молитвах. Польська мова в цей час мала обмежене використання, здебільшого в проповідях та катехизації.

✓ *Радянський період*

У радянську добу мовна політика церкви зазнала значних обмежень. У Хмільнику це проявлялося в скороченні використання латини та польської, а також у маргіналізації української мови в богослужінні на користь російської. Комунікативний простір парафії був суттєво звужений, а багатомовність – фактично редукована до мінімуму.

✓ *Період свободи совісті (кінець 1980-х – 1990-ті роки)*

З проголошенням свободи совісті відбувається відновлення багатомовності. Українська мова стає основним комунікативним кодом громади, де мова розглядається як інструмент символічної влади та культурної інтеграції. Польська мова зберігає свою історичну функцію, хоча її практичне використання зменшується. Латина ж зберігається як символ єдності з глобальною католицькою традицією.

✓ *Сучасний етап*

У сучасному комунікативному просторі парафії спостерігається гармонійне співіснування трьох мовних кодів. Українська мова виконує функцію ідентифікаційного та комунікативного інструмента, польська – символу багатовічної традиції, а латина – універсального знака інтеграції у світову католицьку спільноту. Отож кожна мова має свою нішу.

У сучасному комунікативному просторі парафії Пресвятої Трійці багатомовність постає не лише як історична спадщина, але й як динамічна практика, що формує ідентичність громади. Як показують новітні дослідження, багатомовність у релігійному середовищі має подвійний вимір: *комунікативний* (забезпечення зрозумілості та доступності богослужіння) та *символічний* (репрезентація традиції, універсальності та культурної пам'яті).

У цьому контексті постає важливе завдання педагогічної освіти – забезпечити майбутніх учителів знаннями про історичну тяглість мовних процесів та їхню роль у формуванні духовної культури. Саме дисципліна «Історія української літературної мови», що вивчають студенти 3 курсу спеціальності 014.01 Середня освіта (Українська мова і література) факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, надає необхідні інструменти для осмислення взаємодії слов'янських та латинської мов на різних історичних етапах. Вона дозволяє не лише реконструювати мовну динаміку, але й зрозуміти її значення для сучасної комунікативної ідентичності громади. Вивчення цієї дисципліни на 3 курсі має кілька ключових завдань:

✓ *формування історичної свідомості майбутніх учителів.* Студенти отримують знання про етапи становлення української літературної мови, її взаємодію з латиною та іншими мовами, що дозволяє усвідомити глибинні культурні процеси, які вплинули на сучасний мовний простір;

✓ *розуміння ролі мови як чинника духовної культури.* Дисципліна допомагає простежити, як українська мова поступово утверджувалася в сакральному та освітньому дискурсі, стаючи інструментом національної ідентичності та культурної інтеграції. Це знання особливо важливе для майбутніх педагогів, які формуватимуть мовну свідомість школярів;

✓ *інтеграція в глобальний освітній простір.* Вивчення історії української літературної мови дозволяє студентам бачити українську мовну традицію в ширшому контексті європейської культури, де латина та слов'янські мови

виконували роль універсальних кодів. Це сприяє розвитку здатності до міжкультурного діалогу;

✓ *практичне значення для педагогічної діяльності.* Майбутні вчителі української мови та літератури отримують інструменти для пояснення здобувачам загальної середньої освіти не лише сучасних мовних норм, але й їх історичних витоків. Це забезпечує глибший рівень викладання, де мова постає не лише як засіб комунікації, але й як носій культурної пам'яті.

У такий спосіб освітній вимір стає органічним продовженням аналізу багатомовності, адже формує здатність майбутніх педагогів передавати здобувачам загальної середньої освіти цінність української мови як носія культурної пам'яті та духовної спадкоємності.

Окрім зазначеного, *українська мова* виконує функцію основного комунікативного коду, що забезпечує зрозумілість богослужіння для громади. Сучасні переклади біблійних і літургійних текстів українською мовою стали підтвердженням демократизації церковного простору. Вона також виступає маркером національної ідентичності та культурної самобутності, що особливо актуально в умовах пострадянських трансформацій.

Польська мова зберігає традиційну сакральну функцію, навіть якщо її практичне використання зменшилося. Вона виступає символом етнічної пам'яті, що поєднує сучасну громаду з історичним конфесійним контекстом.

Латина в сучасному богослужінні підкреслює вселенський характер релігійної спільноти, символізуючи єдність із глобальною католицькою традицією. Її використання у гімнах та окремих частинах літургії підкреслює універсальність християнського послання.

Багатомовність у релігійному дискурсі залишається носієм культурної пам'яті та колективної ідентичності. У випадку парафії Пресвятої Трійці багатомовність не лише забезпечує комунікацію, але й формує символічний простір, де кожна мова має власну «нішу»: *українська* – мова громади, *польська* – мова етнічної спадщини, *латина* – мова універсальної єдності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. Проведене дослідження історичної динаміки функціонування слов'янських та латинської мов у комунікативному просторі парафії Пресвятої Трійці м. Хмільника засвідчує, що багатомовність у церковному середовищі є не випадковим явищем, а результатом тривалих культурно-історичних процесів. Вона виконує не лише комунікативну, але й символічну функцію, формуючи ідентичність громади та забезпечуючи спадкоємність традиції.

Водночас значення багатомовності виходить за межі церковного простору й має важливий освітній вимір. Зокрема, дисципліна «Історія української літературної мови» дозволяє усвідомити історичну динаміку української мови, її взаємодію з мовами етнічних громад, церковнослов'янською та латинською традиціями, а також зрозуміти роль мови як чинника духовної культури й національної ідентичності.

У такий спосіб поєднання аналізу багатомовності в релігійному середовищі та вивчення «Історії української літературної мови» в закладі вищої освіти створює цілісну картину мовного розвитку. Воно показує, що мова є не лише засобом комунікації, але й інструментом культурної пам'яті, духовної спадкоємності та освітньої інтеграції.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розширенні аналізу багатомовності церковних спільнот на рівні міжконфесійних порівнянь, зокрема у вивченні мовної політики православних, греко-католицьких та римо-католицьких парафій у різних регіонах України.

Важливим напрямом є також дослідження впливу цифрових технологій на мовну практику церковних громад – онлайн-трансляцій богослужінь, електронних ЗМІ та катехитичних ресурсів.

Список використаних джерел та літератури

1. Багінська Я. Катехеза в парафії Пресвятої Трійці в місті Хмільнику за часі «підпілля» до 1990 року : Магістерська робота. Городок, 2000. 114 с.
2. Білоус А. Інститут богословських наук: історія і сучасність. *Immaculata*. 2020. № 1. С. 4–7.
3. Божук А. «Розполячення» західного обряду і «знеправославлення» східного в Російській імперії. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/08/16/160012/> (дата звернення: 30.12.2025).
4. Ворон О., Ворон О. Становлення та функціонування Римо-католицької церкви в незалежній Україні (1991–2016 роки) : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2018. 200 с.
5. [Інтерв'ю з Олександр Бурмістровим]. 27 груд. 2025 р.
6. Історія релігії в Україні / ред. П. Яроцький. Київ : Світ знань, 2001. Т. 4 : Католицизм. 598 с.
7. КАТОЛИЦЬКІ МЕДІА – Римсько-Католицька Церква в Україні. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. URL: <https://rkc.org.ua/rkcz-v-ukrayini/katolyczki-media/> (дата звернення: 29.12.2025).
8. Кравчук А., Ковалевський Є. Методика викладання польської мови. Мова і культура в полоністичній дидактиці в Україні. Київ : Інкос, 2017. 324 с.
9. Лист від українців католиків з Києва: до селян та міщан українців римо-католицької віри. Полтава : Спілка Спожив. Т-в Неторг. виділ., 1917. 19 с.
10. Німчук В. Християнство й українська мова. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 11–30.
11. Пуряєва Н. Українська церковно-обрядова термінологія : декларуючи проблему. *Сучасна українська богословська термінологія : від історичних традицій до нових концепцій : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, Львів, 13–15 травня 1998 р.* : Матеріали Всеукр. наук. конф., м. Львів, 13–15 трав. 1998 р. / ред.: М. Петрович та ін. Львів, 1998. С. 273–279.

12. Сумишин Я. «Розполячення» костюлу як знаряддя русифікації. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/07/12/159819/> (дата звернення: 30.12.2025).
13. УГКЦ анонсувала новий український переклад Біблії. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/117034> (дата звернення: 06.01.2026).
14. ЦНАП Хмельник Хмельницька міськрада. Відповідь на Інформаційний запит про надання публічної інформації від 05.11.2021. *Доступ до правди*. URL: https://dostup.org.ua/request/95261/response/345234/attach/3/105.pdf?cookie_passthrough=1 (дата звернення: 05.01.2026).
15. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ століття (1900–1941): стан і статус. Чернівці : Рута, 1998. 207 с.
16. Щоденно з Богом : Молитовник / ред.: А. Оліх, Я. Пиль. 4-те вид. Одеса : Конф. єпископів Римсько-Катол. Церкви в Україні, 2023. 928 с.
17. Ютшня за змарлих. Хмельник : Римо-католическая община. 10 с.
18. Якубовська В. Латина допомагає у сакральному переживанні літургії. *CREDO*. URL: <https://credo.pro/2018/08/215484> (дата звернення: 30.12.2025).
19. Bourdieu, P. *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press, 1991. 320 p.
20. Dzwonkowski R. *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917–1939 : martyrologium*. Lublin : Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998. 664 s.
21. Fijałek J. Bogurodzica. Część druga : język i śpiew narodowy w liturgii łacińskiej Kościoła w Polsce aż po wiek XVII. *Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*. 1903. Nr 2/1/4. S. 163–191.
22. Havryliuk O. Inskrypcje nagrobne na polskich cmentarzach katolickich Podola XIX wieku. *Aspekty językowo-kulturowe : Rozprawa doktorska*. Częstochowa, 2023. 308 s.
23. Jutrznia. Хмельник : Римо-католическая община. 12 s.
24. Maryański E. Chmielnik. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. / red.: B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski. Warszawa, 1880. T. 1 : Aa – Derenczna. S. 589–590. URL: http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_I/ (дата доступу: 30.12.2025).
25. Matwiejuk K. Msza św. w języku ojczystym. *Anamnesis*. 2010. T. 62. S. 85–89.
26. Paderewski I. J. *Pamiętniki*. wyd. 2. Kraków : Polskie Wydawn. Muzyczne, 1967. 518 s.
27. Rudy J. *Krzyż pośród krzyży : theologia crucis w pasterskiej posłudze wiary biskupa Jana Olszańskiego (1919–2003)*. Biały Dunajec–Ostróg : Wołanie z Wołynia, 2018. T. 109 : Biblioteka «Wołanie z Wołynia». 416 s.

28. Shmiher T. Liturgical translation in Ukraine and Poland: a comparative approach to text, religion and culture. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. 308 p.

29. Szymański J. Z dziejów oświaty polskiej na Podolu sowieckim w latach 1917–1925. *Studia polonijne*. 2003. T. 24. S. 129–149.

30. Szymański J. Sytuacja i stan Kościoła Katolickiego na Podolu (obwód winnicki) 1941–1964. *Studia polonijne*. 2002. T. 23. S. 149–182.

31. TVP Polonia. Wschód – «Przygarnęło ich Podole», 2025. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=G2Dc6tnT3WI> (дата звернення: 28.12.2025).

References (translated & transliterated)

1. Bahinska, Ya. (2000). *Katekheza v parafiyi Presvyatoyi Triytsi v misti Khmilnyku za chasi «pidpillya» do 1990 roku* [Catechesis in the Parish of the Holy Trinity in the city of Khmilnyk during the «underground» period until 1990] [Master's thesis]. Horodok [in Ukrainian].

2. Bilous, A. (2020). Instytut Bohoslovskykh Nauk: istoriya i suchasnist [Institute of Theological Sciences: history and modernity]. *Immaculata, 1*, pp. 4–7 [in Ukrainian].

3. Bozhuk, A. (2021, August 16). «Rozpolyachennya» zakhidnoho obryadu i «zneppravoslavleniya» skhidnoho v Rosiyskiy imperiyi [«De-Polonization» of the Western rite and "De-Orthodoxization" of the Eastern rite in the Russian Empire]. *Istorychna Pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/08/16/160012/> (reference date: 30.12.2025) [in Ukrainian].

4. Voron, O., & Voron, O. (2018). *Stanovlennya ta funktsionuvannya Rymo-katolytskoyi tserkvy v nezalezhniy Ukrayini (1991–2016 roky): monohrafiya* [Establishment and functioning of the Roman Catholic Church in independent Ukraine (1991–2016): Monograph]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].

5. Burmistrov, O. (2025, December 27). *Interv'yu z Oleksandrom Burmistrovym* [Interview with Oleksandr Burmistrov] [Unpublished interview] [in Ukrainian].

6. Yarotskyi, P. (Ed.). (2001). *Istoriya relihiyi v Ukrayini: T. 4. Katolytsyzm* [History of religion in Ukraine: Vol. 4. Catholicism]. Kyiv: Svit znan [in Ukrainian].

7. Roman Catholic Church in Ukraine. (n.d.). *Katolytski media – Rymsko-Katolytska Tserkva v Ukrayini* [Catholic media – Roman Catholic Church in Ukraine]. <https://rkc.org.ua/rkcz-v-ukrayini/katolyczki-media/> (reference date: 29.12.2026) [in Ukrainian].

8. Kravchuk, A., & Kovalevskiy, Ye. (2017). *Metodyka vykladannya polskoyi movy. Mova i kultura v polonistychniy dydaktytsi v Ukrayini* [Methodology of teaching Polish language. Language and culture in Polonistic didactics in Ukraine]. Kyiv: Inkos [in Ukrainian].

9. *Lyst vid ukrayintsiv katolykiv z Kyiva: do selyan ta mishchan ukrayintsiv rymo-katolytskoyi viry* [Letter from Ukrainian Catholics from Kyiv: to peasants and

townsmen Ukrainians of the Roman Catholic faith]. (1917). *Spilka Spozhyvchykh Tovarystv* [in Ukrainian].

10. Nimchuk, V. (2001). Khrystyianstvo y ukrainska mova [Christianity and Ukrainian language]. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 1, pp. 11–30 [in Ukrainian].

11. Puryayeva, N. (1998). Ukrayinska tserkovno-obryadova terminolohiya: deklaruyuchy problemu [Ukrainian church-ritual terminology: declaring the problem]. In M. Petrovych et al. (Eds.), *Suchasna ukrayinska bohoslovska terminolohiya: vid istorychnykh tradytsiy do novykh kontseptsiy* [Modern Ukrainian theological terminology: from historical traditions to new concepts], (pp. 273–279) Lviv [in Ukrainian].

12. Sumyshyn, Ya. (2021, July 12). «Rozpolyachennya» kostyolu yak znaryaddya rusyfikatsiyi [«De-Polonization» of the church as a tool of Russification]. *Istorychna Pravda*.
<https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/07/12/159819/> (reference date: 30.12.2025) [in Ukrainian].

13. *UGCC anonsuvala novyy ukrayinskyy pereklad Bibliyi* [UGCC announced a new Ukrainian translation of the Bible]. (2026, January 6). *Zbruch*.
<https://zbruc.eu/node/117034> (reference date: 06.01.2026) [in Ukrainian].

14. Khmilnyk City Council. (2021). *Vidpovid na Informatsiynyy zapyt pro nadannya publichnoyi informatsiyi vid 05.11.2021* [Response to the information request on the provision of public information from 05.11.2021]. Dostup do pravdy.
https://dostup.org.ua/request/95261/response/345234/attach/3/105.pdf?cookie_pass_through=1 (reference date: 05.01.2026) [in Ukrainian].

15. Shevelov, Yu. (1996). *Ukrayinska mova v pershiy polovyni XX stolittya* (1900–1941: stan i status) [The Ukrainian language in the first half of the 20th century (1900–1941): condition and status]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].

16. Olikh, A., & Pyl, Ya. (Eds.). (2023). *Shchodенno z Bohom: Molytovnyk* [Daily with God: Prayer book] (4th ed.). Conference of Bishops of the Roman Catholic Church in Ukraine [in Ukrainian].

17. *Yutshnya za zmarlykh* [Lauds for the deceased]. (n.d.). Khmilnyk: Roman Catholic Community [in Ukrainian].

18. Yakubovska, V. (2018, August 21). *Latyna dopomahaye u sakralnomu perezhyvanni liturhiyi* [Latin helps in the sacred experience of the liturgy]. CREDO.
<https://credo.pro/2018/08/215484> (reference date: 30.12.2025) [in Ukrainian].

19. Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Harvard University Press [in English].

20. Dzwonkowski, R. (1998). *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917–1939: Martyrologium* [The fate of the Catholic clergy in the USSR 1917–1939: Martyrology]. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego [in Polish].

21. Fijałek, J. (1903). Bogurodzica. Część druga: Język i śpiew narodowy w liturgii łacińskiej Kościoła w Polsce aż po wiek XVII [Bogurodzica. Part two: National language and singing in the Latin liturgy of the Church in Poland until the 17th century]. *Pamiętnik Literacki – Literary Diary*, 2(1/4), pp. 163–191 [in Polish].
22. Havryliuk, O. (2023). *Inskrypcje nagrobne na polskich cmentarzach katolickich Podola XIX wieku. Aspekty językowo-kulturowe* [Tombstone inscriptions in Polish Catholic cemeteries of Podolia in the 19th century. Linguistic and cultural aspects] [Doctoral dissertation]. Jan Długosz University in Czestochowa [in Polish].
23. *Jutrznia* [Lauds]. (n. d.). Khmilnyk: Roman Catholic Community [in Polish].
24. Maryański, E. (1880). Chmielnik. In B. Chlebowski, F. Sulimierski, & W. Walewski (Eds.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic countries] (Vol. 1), (pp. 589–590). http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_I/ [in Polish].
25. Matwiejuk, K. (2010). Msza św. w języku ojczystym [Holy Mass in the native language]. *Anamnesis – Anamnesis*, 62, pp. 85–89 [in Polish].
26. Paderewski, I. J. (1967). *Pamiętniki* [Memoirs] (2 nd ed.). Polskie Wydawnictwo Muzyczne [in Polish].
27. Rudy, J. (2018). *Krzyż pośród krzyży: Theologia crucis w pasterskiej posłudze wiary biskupa Jana Olszańskiego (1919–2003)* [A cross among crosses: Theologia crucis in the pastoral ministry of faith of Bishop Jan Olszański (1919–2003)]. *Wolanie z Wołynia* [in Polish].
28. Shmiher, T. (2024). *Liturgical translation in Ukraine and Poland: A comparative approach to text, religion and culture*. Ivan Franko National University of Lviv.
29. Szymański, J. (2003). Z dziejów oświaty polskiej na Podolu sowieckim w latach 1917–1925 [From the history of Polish education in Soviet Podolia in 1917–1925]. *Studia Polonijne – Polish Studies*. Vol. 24, pp. 129–149 [in Polish].
30. Szymański, J. (2002). Sytuacja i stan Kościoła Katolickiego na Podolu (obwód winnicki) 1941-1964 [Situation and status of the Catholic Church in Podolia (Vinnytsia region) 1941-1964]. *Studia Polonijne – Polish Studies*. Vol. 23, pp. 149–182 [in Polish].
31. TVP Polonia. (2025, April 15). *Wschód – «Przygarnęło ich Podole»* [East – «Podolia has embraced them»] [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=G2Dc6tnT3WI> (reference date: 28.12.2025) [in Polish].

Дата надходження статті: 25.01.2026 року.

Дата прийняття статті: 02.04.2026 року.

Опубліковано: 29.05.2026 року.

